

Підмогильний Валер'ян Петрович

Біографія

Валеріан Підмогильний (1901-1937)

Валеріан Петрович Підмогильний народився 2 лютого 1901 року в селі Чаплях на Катеринославщині (тепер — Дніпропетровська обл.) в селянській родині. Батько його, Петро Підмогильний, який завідував маєтком місцевого поміщика, помер дуже рано: "Так мало батьківських пестоців випало на мою долю". Односельчани також згадують лише про матір письменника — звичайну селянку, без освіти, яка працювала в економії графа Воронцова-Дашкова і "виділялася надзвичайною природною інтелігентністю".

Освіта В.Підмогильного почалася з відвідин церковно-приходської школи. З 1910-го по 1918 рік він навчається в Катеринославському реальному училищі. Про цей період життя Валеріана Петровича мешканка села Чаплі Ярушевська Г.Н. згадує так: "Валеріан був надзвичайно здібним хлопцем. Було, послухає уважно урок і вже вдома не повторює. А натомість набере в учителів і знайомих стоси книг і просиджує над ними цілу ніч. Він дружив з моїм братом Степаном. Був тихий, сором'язливий. Любив ходити на сінокіс, на рибалку до Дніпра. І вже тоді мій брат хвалився, що Валеріан пише вірші і оповідання".

Перший відомий твір Валеріана Підмогильного був написаний 1917 року. 1919 року в катеринославському журналі "Січ" з'являються його "Гайдамаки" і "Ваня". Письменник захоплюється вивченням іноземних мов. Пізніше він настільки удосконалив свої знання, що стане одним з найталановитіших перекладачів зарубіжної літератури 20-30-х років. Того ж 1919 року Валеріан Петрович Підмогильний вступає на математичний факультет Катеринославського університету, але матеріальна скрута змушує його облишити навчання і йти працювати в школу. Вчителює спочатку в Катеринославі та Павлограді, потім у Ворзелі, неподалік Києва.

1920 року виходить збірка його оповідань "Твори" том 1, до якої увійшли оповідання "Старець", "Ваня", "Важке питання", "Пророк", "Добрий бог", "Гайдамаки", "На селі", "На іменинах", "Дід Яким", написані в 1917-1919 роках, переважно під час навчання в реальному училищі.

1921 року письменник одружується з донькою ворзелівського священика Катрею Червінською. Тоді ж створює цикл "Повстанці". Частина оповідань Валеріана Підмогильного друкується в катеринославській газеті "Український пролетар", весь цикл вийшов лише за кордоном. Уже в цих оповіданнях письменник "став на варті страждання людини", таким чином протиставивши себе майже всій молодій прозі, що піддалася ейфорії революційного романтизму з його сподіванням витворити нового індивіда. Не дивно, що ортодоксальні, соціально заангажовані критики поставилися до молодого письменника досить стримано.

1922 року Валеріан разом з дружиною перебирається до Києва, де мешкає в будинку недалеко від Сінного базару, на розі Великої Житомирської. За свідченням

сучасників письменника, двері цієї квартири ніколи не зачинялися.

У Києві Підмогильний з головою поринає у вир тогочасного літературно-мистецького життя. Стає активним членом щойно створеного "Аспису" (Асоціації письменників). 1924 року ця організація трансформувалася в "Ланку", а з 1926 року носила назву "Марс" ("Майстерня революційного слова"), що стала, по суті, київською філією "Вапліте". "Ланка-Марс" об'єднувала багато талановитих київських літераторів, серед яких: Б. Антоненко-Давидович, М. Галчин, М. Івченко, Я. Качур, Г. Косинка, Т. Осьмачка, В. Підмогильний, Є. Плужник, Д. Тась (Могилянський), Б. Тенета, М. Терещенко, Д. Фальківський та інші. Як згадує Юрій Смолич "був Підмогильний якраз найдіяльніший і найенергійніший організатор згаданої "Ланки" (пізніше й "Марсу"), найвишуканіший авторитет поміж того кола письменників, яке ми, "гартівці", вважали суголосним, навіть у якійсь частині право-попутницьким та не до кінця радянським".

Валеріан Підмогильний працює також у редакції журналу "Життя й революція", який почав виходити з 1925 року. В період з 1921 по 1930 рік в часописах і колективних збірках друкуються його твори: "Собака", "В епідемічному бараці", "Військовий літун", "Історія пані Ївги", окремими виданнями — повість "Третя революція" (1924, 1925), оповідання "Син" (1925, 1930). 1924 року окремим виданням виходить збірка "Військовий літун". Усі вони увійшли до найповнішої збірки письменника "Проблема хліба" (1927), яка перевидавалася й 1930 року. Більшість з цих оповідань присвячені приниженню людини перед "проблемою хліба" насущного, зокрема, це оповідання "Собака", "Проблема хліба", "В епідемічному бараці" (збірка "Військовий літун" 1924 р.), "Син".

В новелах "Історія пані Ївги", "Військовий літун", "Сонце сходить" виведено постаті інтелігентів, чиї душі мучить провина за колись сите життя. Тогочасна критика, оцінюючи твори Валеріана Петровича Підмогильного, зазначала, що це "специфічно-інтелігентська література". При цьому під інтелігентом розуміли людину, якій властиві песимізм та скептицизм, яким не місце в пролетарському мистецтві. Варто зауважити, що примітивне, поверхове оспівування відданості народові й партії, догматичне слідування в письменстві ідеологічним принципам пануючої ідеології вважалося хорошим тоном справжньої "пролетарської" літератури; а будь-який ухил в бік символізму, психологічності образів героїв або поглибленого інтелектуального аналізу подій в художньому творі сприймалося як прояв "інтелігентщини", буржуазного націоналізму, або ж диверсії ворожого капіталістичного Заходу.

Валеріан Підмогильний ще на початку літературної дискусії 1925-1928 років з тривогою зазначав, що справа не так у тезі Миколи Хвильового "Європа чи просвіта?", як у тому, що в літературі, як і в інших галузях життя, з'явився небезпечний тип "уракомуніста", що продовжує "гопаківські традиції", орієнтуючись за будь-яких обставин винятково на примітивність свого мислення. За Підмогильним для української літератури особливо важливим мало стати продовження лінії інтелектуальної, філософсько-психологічної прози, що відродилась у творах Івана Франка, Михайла

Коцюбинського, Ольги Кобилянської.

Глибоке осмислення французької класики, усвідомлення, що для розвитку літератури необхідний синтез національного змісту і європейської форми, спонукали письменника до пошуків у цьому напрямі. Творчість Підмогильного досить розмаїта щодо тематики. Крім вищезгаданих оповідань про голод у пореволюційні роки на Україні, про взаємини привілейованої верстви суспільства з новим життям — це були чи не найсильніші твори з мистецького і психологічного боку в українській новелістиці. Але найістотношою темою, яка по-різному варіюється у всій творчості письменника 20-х років, є тема "революції й людини". Тільки Валеріан Підмогильний бачив цю тему інверсовано: "людина й революція", а не навпаки, — як абсолютна більшість тогочасних письменників.

Письменник добре розумів, що відповісти на питання, котрі поставали перед українською культурою й нацією загалом, можна лише зосередившись на найгострішій проблемі, в якій міцним вузлом перепліталися б усі ті питання. Це була проблема міста і села, взаємини двох класів, які найвиразніше окреслювали минуле й особливо сучасне життя народу в соціальному та національному аспектах. Найглибше це розкрито в оповіданнях "Третя революція" (1925), "Остап Шаптала" (1921) і в романі "Місто".

У цьому романі письменник показав образ людини, в душі якої йде боротьба добра і зла. Цей твір утвердив критику в тому, що письменник "цікавиться не людством, а людиною". Навколо "Міста" завирували пристрасті: почали з'являтися рецензії та статті, влаштовувалися обговорення в студентських аудиторіях та робітничих колективах. Одних роман, як здобуток української прози, зацікавлював, окрилював; іншим видавався лише продовженням ідеологічних збочень автора у трактуванні теми "місто-село". Немало було й таких, що побачили в ньому не менш як інтелігентсько-попутницьку опозицію до пролетарського мистецтва, а це вже трактувалося як класовий антагонізм. Все це відбувалося на тлі подій 1929 року, коли розпочався наступ на українську інтелігенцію вже з цілком політичним прицілом: ізолювати вихідців дореволюційної формації, що своїми "ідеалістичними" теоріями загальногуманістичного виховання заважали розквіту нової революційної культури.

У квітні 1929 року ОДПУ організувало процеси над українськими націоналістами, спрямовані проти невеликих груп української інтелігенції. Протягом того ж року відбулися публічні процеси над українськими академіками. У липні було заарештовано 5 тисяч людей у справі вигаданої підпільної організації "Спілка визволення України" (СВУ)... У такій ситуації видається навіть дивним, що прізвище Валеріана Підмогильного не фігурувало на цьому процесі в ролі підсудного за книжку, в якій не показано "змички робітників і селян", та ще й головний герой — міщанин з куркульською ідеологією".

Не зважаючи на нападки критики, Підмогильний пише новий роман "Невеличка драма", який за фабулою досить близький до "Міста". Критик А. Музичка у статті "Творча метода Валеріяна Підмогильного", опублікованій за кілька місяців після виходу "Невеличкої драми", відзначав: "Знову Підмогильний вживає свої методи, щоб у

замаскованій формі забрати голос у таких справах, як національна політика радвлади (українізація), як боротьба за українську радянську культуру...". Це було не далеким від істини. Прозаїк справді "забирав голос" у проблемі національної політики, але не в замаскованій формі, хоча й бачив, чим обернулося це все для Миколи Хвильового, Миколи Куліша, Юрія Яновського.

Загальна атмосфера ставала дедалі гнітючішою. Підмогильного виводять зі складу редколегії журналу "Життя і революція", його твори майже не друкують. Однак він продовжує працювати. У 1931 переїжджає до Харкова. Проте й там протягом кількох років (1931-1934) йому вдається видати лише одне оповідання "З життя будинку". Тоді весь талант і енергію Підмогильний спрямовує на перекладацьку діяльність: випускає двотомник творів Дідро, трактат Карла Гельвеція "Про людину", бере активну участь у виданні 15-томника Оноре де Бальзака та 25-томника А. Франса.

6 грудня 1934 р. в Заньківський будинок творчості приїхала схвильована дружина: "Учора в Києві заарештували Євгена Плужника... Треба тікати!" Сумнівів більше не було — забирали найближчих. Але втікати письменник нікуди не збирався. Через два дні, 8 грудня 1934 року, Валеріана Підмогильного заарештували. Інкримінували "участь у роботі терористичної організації, що ставила собі за мету організацію терору проти керівників партії". Слідство в Харкові й Києві велося в справі контрреволюційної боротьбистської організації, до якої, крім Підмогильного, були зараховані Є. Плужник, М. Куліш, В. Вразливий, В. Поліщук, Г. Епик, М. Любченко (Кость Котко), О. Ковінько, Г. Майфет — загалом 18 людей. На всіх допитах Підмогильний відповідав слідчим: "Винним себе не визнаю". Коли тиск посилювався, написав офіційну заяву слідчому Блоку, в якій зазначив: "Беручи до уваги, що за Вашою заявою матеріал у моїй справі достатній для віддання мене до суду..., я даю таке сумарне зізнання:

1. Ніколи ні до якої терористичної організації я не належав і не належу. 2. Ніколи ніякої терористичної діяльності я не проводив. 3. Про існування подібних організацій, про їхню діяльність або діяльність осіб, зв'язаних з ними, я ніколи нічого не знав, інакше як з виступів представників Радвлади й партії в пресі й на прилюдних зборах. 4. Тому всякі зізнання інших осіб та обвинувачення мене в приналежності до терористичної організації і в терористичній діяльності я рішуче відкидаю як брехливі й наклепницькі".

Слідчий тричі просив розпорядження продовжити слідство, поки врешті в протоколі від 11 січня 1935 року з'явився запис буцім зі слів Підмогильного: "Останнім часом я належав до групи письменників-націоналістів з терористичними настроями у ставленні до вождів партії". А після перевезення до Київського спецкорпусу НКВД на допиті 19 січня 1935 року прокуророві Українського військового округу сказав: "Я не належав до організації. Я вважав, що постанови партії по національному питанню в життя не проводяться... Для мене представниками партії в літературі були Хвильовий, Яловий, Шумський". За вироком виїзної сесії Військової колегії Верховного Суду СРСР 27-28 березня 1935 року був засуджений на десять років позбавлення волі й відправлений до Соловецького табору особливого призначення.

В умовах табору особливого призначення письменник змушував себе творчо працювати. Спочатку він береться за переклади, а потім і за оригінальне письмо. У його листах до близьких згадується невелика повість про життя одного будинку, потім оповідання, а з весни 1936 року — постійні згадки про роман "Осінь 1929", в якому йшлося про початок колективізації в Україні. 25 листів написаних до дружини, матері й сестри дивом уцілили. Ці потерті часом аркуші, то волають відчаєм невідомості про долю родини, що, можливо, розплачується за його "злочинну діяльність"

("Рідна Катю, листів, до цього часу немає ні від тебе, ні від мами. Чекаю кожного дня, встаю з надією, лягаю з новою надією, що лист прийде завтра. Повинен же він коли-небудь прийти!?"),

то сповнені намагання заспокоїти себе, рідних, а найбільше недремне цензурне око неймовірним благополуччям самотнього ув'язнення

("Камера у мене простора. До і після обіду маю годину прогулянки. Харчування і чистота не залишають бажати чогось ліпшого"),

то вражають готовністю порятувати дружину й семилітнього сина шляхом відречення від зв'язків з ним, "ворогом народу",

("Влаштовуйся серйозно, міцно і головне — не почувай себе зв'язаною зі мною. У тебе є дитина, а я — минуле. В попередньому листі я послав записку Ромі — шкодую про це тепер. Не треба йому нагадувати про мене, він ще малий, швидко забуде, і це добре").

3 листопада 1937 року, до двадцятилітнього ювілею Жовтневої революції, Валеріана Підмогильного, згідно з постановою Особливої трійки УНКВД Ленінградської області було розстріляно разом із великою групою української інтелігенції, в лісі під Сандармохом (Карелія).

Твори: Місто. Роман, оповідання (К., 1989).